

ՀՅ ՄԵԱԿՈՒՅԹԻ ԵՎ ԵՐԻՏԱՍԱՐՈՒԹՅԱՆ ԴԱՐՁԵՐԻ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ԱՐՎԵՍՏԻ ԴԱՍԵՐ

Մատենականություն

ԳԻՐՅ ԱՌԱՋԻՆ. ԱՐԾԻԼ ԳՈՐԿԻ

ԵՐԵՎԱՆ 2007
«ԳԻՐՅ»

Կազմեց՝ ՌԻՄԱ ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆԸ

Խմբագրեց՝ ԴԱՎԻԹ ՍԱՐԳՍՅԱՆԸ

Արշիլ Գորկի. Արվեստի դասեր /Կազմ. և
առաջար. հեղ.՝ Ռ. Հայրապետյան, Խմբագր.՝
Դ. Սարգսյան.- Եր.: Գիրք, 2007.- 44 էջ.- (Արվեստի
դասեր: Մատենաշար 1):

ISBN 99930-65-43-2

ԿԱԶՄՈՂԻ ԿՈՂՄԻՑ

Յայաստանի Ազգային գրադարանի Կերպարվեստի և քարտեզագրական նյութերի բաժինը նախաձեռնել է հայ մշակույթի անվանի գործիչների «Արվեստի դասեր» մատենաշարը:

Յաջորդաբար կիրատարակվեն Մինաս Ավետիսյանին, Երվանդ Քոչարին, Մարտիրոս Սարյանին և այլ նշանավոր գործիչներին նվիրված գրքույկները, որոնցում տեղ կգտնեն նրանց մտքերը, գեղագիտական սկզբունքներն ու դատողությունները քաղված տարբեր հոդվածներից ու նամակներից: Դրանք ոչ միայն ամբողջացնում են մեծ արվեստագետների թողած ժառանգության պատկերը, այլև մեծապես օգնում են ավելի խորը հասկանալու իրենց ստեղծագործության էռարյունը: Նրանց տված գնահատականները լուսավորում և ընդլայնում են արվեստի ըմբռնման շրջանակները, օգնում ծիշտ կողմնորոշվելու գեղարվեստական երևույթների բազմազանության մեջ: Յաղորդակից լինել նրանց մտքի ընթացքին և ելեզներին ինքնին հոգեկան հարստացման ու բավականության աղբյուր է:

* * *

Արդի արվեստի աշխարհում վաղուց հոչակ է վայելում ներ հայրենակիցը՝ Արշիլ Գորկին, ում ստեղծագործություններով ձևավորվեց արստրակտ սյուլոռեալիզմի ժանրը՝ արձանագրելով նոր էջ համաշխարհային արվեստի պատմության մեջ: Ինչպես կյանքում, այնպես էլ արվեստում նա ճախրել է գծված սահմանից այն կողմ՝ արստրակտ նկարչությունը միախառնելով էրսպրեսիոնիզմի հետ և ստեղծել սյուլոռեալիզմի եզակի գործեր, որոնք ընդգրկված են աշխարհի ավելի քան երեք տասնյակ պատկերասրահների մշտական ցուցադրություններում:

ճակատագրի դառը հեգնանքով աշխարհահօչակ նկարիչն ապրեց ձախորդություններով լի 44 տարի, որի տաղանդը գնահատվեց մահից ընդամենը չորս տարի առաջ: Ցավոք, կենդանության օրոք նա չտեսավ այն փառքը, որին արժանի էր:

Արշիլ Գորկին (Ոստանիկ-Մանուկ Ադոյան) ծնվել է 1904 թվականի ապրիլի 15-ին, գեղատեսիլ Վանա լճի ափին գտնվող Խորգոն գյուղում:

Սկզբնական կրթությունը ստացել է ծննդավայրի հայ առաքելական եկեղեցու Ս. Կարդան դպրոցում, ապա Վան տեղափոխվելուց հետո հաճախել է տեղի հայկական վարժարանը: 1915 թ. կոտորածներից ֆրկվելու համար Ոստանիկը, մայրը՝ Շուշանիկը և երեք քույրերը գաղթականների հետ հասել են Երևան, ապա՝ Թիֆլիս: Արշիլ Գորկու տիսուր ողիսականը ձգվել է Վանի նահանգից մինչև ԱՄՆ:

Գաղթի ծանապարհի սահմուկեցուցիչ պատկերները հետագայում մշտապես ուղեկցել են նրան: Սովոր և ուժապար վիճակից մահացել է մայրը: Այս դեպքը պատահի

Աղոյանի հիշողության մեջ անջնջելի հետք է թողել: Ավելի ուշ այն իր արտահայտումն է գտել մորը նվիրված մի շարք գծանկարներում և գեղանկարներում:

Անասելի տառապանքի ու աղքատության մեջ Ոստանիկը լավ յուրացրել է «գորկի» բարի իմաստը: Ծանոթանալով Մաքսիմ Գորկու ոժվարին կյանքին՝ ընդիհանուր ննանություն է գտել իր և մեծ գրողի կենսագրության միջև: Ահա սյսպես է ծնվել իր կենսավիճակը բացահայտող «Գորկի» ծածկանունը 1925 թվականին:

1920 թ. երկար դեգերումներից հետո Արշիլ Գորկին բնակություն է հաստատել ԱՄՆ-ում, որտեղ և սկսվել է մեծ արվեստագետի վայրիվերումներով լի ճանապարհը:

1920-22թթ. նա ուսանել է Փրովիդենսի բարձրագույն տեխնիկական, ապա Բոստոնի Դիզայնի դպրոցում: 1925 թվականին տեղափոխվել է Նյու-Յորք, որտեղ շարունակել է ուսումը Գրանտ Սենթրալ Արթ դպրոցում միաժամանակ դասավանդելով գծագրություն:

Նկարչի կյանքը ամերիկյան հողի վրա դաժան պայքարի տարիներ են եղել: Տառապանքը, որ նրան բաժին էր ընկել մանկությունից, ուղեկցել է մինչև կյանքի վերջը: Լինելով արտակարգ ուժեղ ու տոկուն խառնվածքի տեր, Գորկին գերմարդկային ծիգերով նվաճել է արվեստի վերասլաց գագաթները: Նյու-Յորքում նա ապրել է լիարյուն կյանքով, սակայն միշտ իրեն մենակ է օգացել: Թրոք գրած նամակներում խոսուվանել է. «Նույնիսկ բազմության մեջ ես ինձ միայնակ եմ զգում»:

Այսօր ամերիկյան արվեստը անհնար է պատկերացնել առանց Գորկու ստեղծագործությունների: Պատահական չէ, որ շատ խոշոր արվեստաբաններ նրան դասում են ամերիկյան ժամանակակից արվեստի մեծերի շարքին:

Արշիլ Գորկին բազմաժամ արվեստագետ է: Նա

ստեղծագործել է կերպարվեստի բոլոր ժանրերում՝ գեղա-նկարչություն, որմնանկարչություն, գծանկարչություն, քանդակագործություն։ Նույնիսկ գրել է բանաստեղծություններ։

Գծանկարը Գորկին համարել է արվեստի հիմնաքարը։ Սակայն որքան էլ զգալի տեղ գրավի Գորկու արվեստում գծանկարչությունը, նա աշխարհին առավել հայտնի է իր գեղանկարչական ստեղծագործություններով։ Գորկու առաջնային արժանիքը նրա բնածին գունազգացողությունն է ստեղծագործությունների բոլոր փուլերում։

Գորկին ստեղծել է չափազանց գունեղ կտավներ, որոնք իրավամբ կարելի է համարել գույների պոեզիա։ Նրա ստեղծագործությունները գրավիչ են վառ գույների առատությամբ։ Նկարիչն առանձնահատուկ սեր տածելով դեպի բաց, նաքուր գույնը, հատկապես դեղինը, կարմիրն ու կապույտը, միևնույն ժամանակ անկարող է եղել բաքց-նել հոգու բախիծն ու տրտմությունը։ Այդ գույների միջոցով նա իր ներքին խռովքն է փոխանցել կտավներին, որոնք այժմ զարդարում են Նյու-Յորքի ժամանակակից արվեստի, Մետրոպոլիտենի և Ուիթընի պատկերասրահ-թանգարանների դահլիճները։

Նշնարիտ ստեղծագործողի արվեստը սեփական կյանքի ու ապրումների արտահայտությունն է։

- Իմ կյանքը նման է տիսրության և վշտի ալեկոծումից պոռքացող փոթորկոտ ծովի։ Բայց փոթորիկները մինչև սփոփիչ ափին մոտենալը հասնում են որոշակի հանգստության՝ խութերի և արգելքների հետ բախվելուց հետո, - մի առիթով ասել է Արշիլ Գորկին։

Նրա ստեղծագործության բոլոր փուլերը սերտորեն կապված են արվեստի պատմության ավանդույթների հետ։ Նրա արվեստի ակունքները սկիզբ են առնում Վանա լճից,

ուր ծնվել է նկարիչը, ուր ձևավորվել են գեղեցիկի նրա առաջին ընթանումները: Կյանքի վերջին տարիներին Գորկին ստեղծեց մի շարք կոմպոզիցիաներ, որոնց հիմքում ընկած են մանկության ծանր, բայց սիրելի հեքիաթային հիշողությունները:

- Յայկական ոգին է միշտ խոսում իմ նկարներում: Ամբողջ աշխարհի համար ես կվերածնեմ Յայաստանը, ու երբ մենք՝ ինչպես բոլորը, փոշի կդառնանք, մարդիկ կասեն, որ Յայոց լեռների որդին իր ավանդը ներդրեց համաշխարհային մշակույթի զարգացման գործում. «Մեր արվեստը իմ կյանքն է»: Ահա սեփական արմատներին անուր կպած Գորկու սկզբունքը, նշանաբանը, եռթյունը:

Իր ողջ կյանքի ընթացքում նկարիչը կրքոտ հետաքրքրություն ցուցաբերեց միջնադարյան մանրանկարչության մեծագույն երախտավոր Թորոս Ռոսլինի նկատմամբ. «Թորոս Ռոսլինն ինքնին վերածնունդն է... Ինձ համար նա ամենախոշոր նկարիչն է, ում պարզել է աշխարհը մինչև 20-րդ դարը... Ես խոնարհվում եմ մեր Թորոսի առջև: Ես սիրում եմ այդ մարդուն»:

Բնությունը որքան շռայլորեն էր օժտել մեծագույն արվեստագետին, ճակատագիրն այնքան դաժան վարվեց նրա հետ: Մեկը մյուսի հետևկց խորտակիչ, ցնցող հարվածներ տեղացին նրա գլխին: 1946 թ. հրդեհվեց արվեստանոցը, որի ընթացքում հրո ճարակ դարձան 30-ից ավելի կտավներ և ամբողջ կյանքի ընթացքում հավաքած արվեստագիտական գրականությունը:

Շատ չանցած՝ տարավ խոցի ծանր վիրահատություն: 1948թ. ավտովթարի հետևանքով կորցրեց նկարելու կարողությունը: Կյանքի այս ծանրագույն օրերին կինը՝ երկու դուստրերի հետ, լցում է նկարչին, նրան թողնելով անելանելի դրության մեջ:

Տառապանքների այս անհատնում ճանապարհին Գորկին քաջ գիտակցում է, որ այլևս չի կարող նկարել, որն իր գոյատևման գերագույն իմաստն է: Կտրվում են կյանքի հետ նկարչին կապող բոլոր թելերը: Նա կյանքից հեռացավ իր կամքով, ստեղծված անտանելի հանգամանքների պատճառով: 1948թ հուլիսի 21-ին անձնասպան է լինում, ընդհատելով ստեղծագործական բեղմնավոր գործունեությունը:

«Մնաք բարով, սիրելիներս» ... Վերջին խոսքերն են, որ նա գրել է նկարակալի վրա: Արշիլ Գորկին ողբերգական վախճանի հասավ իր հզոր տաղանդի ծաղկման շրջանում, այնպիսի կտավներ ստեղծելիս, որոնք դասվում են մեր դարի համաշխարհային արվեստի գլուխգործոցների շարքում: Նա ստացավ այն ճանաչումը, որով պարզեատրվում են հավերժ ապրելու հանար ծնվածները: Նկարչի նահից անմիջապես հետո ամերիկյան մանուլը որոշակի կարծիք հայտնեց, որ Գորկու նաև նշանակալի կորուստ է, իսկ քանի տարի անց Փարիզում «Ամերիկայի Վեց նկարիչներ» ցուցահանդեսի օրերին ֆրանսիական թերթերը գրեցին. «...Միացյալ Նահանգների վեց նկարիչներից Արշիլ Գորկին ամենաարդիականն ու ամենաեվրոպականն է»:

Անսահման էր Գորկու հայրենիք վերադառնալու ձգտումը: «Ես այստեղ անելիք չունեմ,- ասում էր հանձարեղ նկարիչը,- չկա ավելի լավ տեսարաններ, քան երևանում»:

Սակայն, ցավոք նրա իղձը չիրականացավ:

ՌԻՍԱ ԴԱՅՐԱՊԵՏԱՎ

ԱՐՎԵՍՏԻ ԴԱՍԵՐ

* * *

Մեր արվեստն իմ կյանքն է: Ես սիրում եմ մեր հայ ժողովողի արվեստի նախասկզբնական ուժը, պայքարի կիրքը, որոնման տենչն ու քնքությունը. մի ժողովուրդ, որ տիրությունը միացնում է գեղեցկությանը և դրանով իսկ առավել ամբողջությամբ ընդգրկում իրական կյանքը, մարդկության տառապանքը, առաջընթացն ու երջանկությունը:

* * *

...Նկարչի կյանքից ստեղծվում է նրա արվեստը: Գաղափարները ծնվում են այն ժամ, երբ արդեն ապրել են կյանքը ու խորիել վերապրած: Գաղափարները ծնվում են նկարչի կյանքի ու մտքի փորձի բոլոր տեսակի խեղումներից հետո:

* * *

Ես մարմնավորում եմ երեք գաղափար: Իրականում կարծում եմ, որ երեք գաղափարների ծնունդ են: Առաջինը **Մաքրությունն** է, երկրորդը՝ **Տանջանքը**, և երրորդը՝ **Հասունությունը**: Այսինքն ես որպես նկարիչ, անցել եմ այս երեք փորձաշրջանները: Առաջինը պարզությունն է, **Մաքրության շրջանը**: Հաջորդը խճճվա-

ծության շրջանն է՝ ծնված ճշմարտության որոնումից: Վերջինը բացարձակ բարդության նվաճումն է՝ Հասունացումը: Եվ երեք այս երեք գաղափարները կտրուկ չսահմանազատեն և ընկալեն դրանք որպես փոխներգործող և անընդհատ մեկը մյուսի մեջ հոսող, ապա կնշանակի, որ դու ըմբռնել ես գործի եռթյունը:

Մաքրությունը՝ անաղարտության, փոքր պահանջների ու պարզ մտքերի շրջանն է: Մաքրությունը պարզության ձեռքբերումն է... Մարդու նախնական ու հիմնական հայցքներն ու հետաքրքրությունները պարզ են ու միամիտ: Ոնանց համար դա այն երանելի ժամանակներն են, երբ ամեն ինչ հասկանալի է: Բայց արդյո՞ք ամեն ինչ հասկանալի է:

Զարգացման որոշակի փուլում պետք է հրաժարվել եռթյունների պարզությունից, մի կողմ նետել դրանք, նկարիչը սրանցից պետք է շատ ավելի հեռու գնա, նկարիչը պետք է զգա ներքին խճճվածության ու լարվածության տառապանքը: **Տանջանքը** տառապալից է, բայց և պարտադիր: Այն խթանում է միտքը:

Տանջանքի ու **Մաքրության** պայքարից ծնվում է **Հասունությունը**: Այս ներքին հակադրությունը պարտադիր է հասունացման համար: Ինացության ձգտումը չի կարող իրագործվել առանց տառապալից ջանքերի: Այո, որոնման ուղին չափազանց տառապալից է և խորհրդավոր: Այն պահանջում է եռանդ, ներքին լարում, նաև անողոք ինքնարննադատում: Երբ որևէ նկար չի ստացվում, ապա հակառակը ծևացնել չեմ կարող: Ես այն պատռում եմ, սկսում նորը, կատարելագործում այն ու կատարյալ դարձնում: **Տանջանքը** պահանջում է անընդհատ հարցում, մտածում, պարզաբանում: Նկարիչը միշտ պետք է փնտրի, որոնի, վերցնի մի բան, մի կողմ նետի մի այլ բան:

Արվեստը հանգստություն չի ճանաչում: Այն երբեք խաղաղ չէ, որովհետև չունի և չի կարող ունենալ մի որոշակի անփոփոխ վիճակ: Անսահմանությունները չափազանց շատ են: Մենք՝ նկարիչներս, պետք է լինենք խանդավառ, հավատանք մեր գործին և փնտրենք:

...Նկարիչն իրականում դառնում է հասուն այն ժամանակ, երբ Մարդության և Տանջանքի բախումից ծնվում է Հասունությունը: Նա վերջապես գտնում է իրեն... Առաջին անգամ հայկական իմ դիմանկարներում հասա Հասունություն-ին: Արդեն երկար տարիներ ինձ տանջում է կասկածներն ու անվճռականությունը, բայց ես հանոգված եմ, որ իմ այլ գործերում ևս ես ինչ-որ չափով հասել եմ Հասունություն-ին, այն գործերով, որոնք չեն նտնում դիմանկարներին շարքը... Հասունություն-ի շրջանի բարդությունը նկարչից չի պահանջում անպայմանորեն բարդ կառուցվածք: Այդ ժամանակ ավելի լավ է բարդությունը պատկերել գծի և գույնի առավել խնայողությանը: Ինչպես պարի պատկերումը առանց պարողի և բնության երգը իր լրության մեջ:

* * *

Ո՞րն է ժամանակակից արվեստի ուղղվածությունը: Անցյալ դարի արվեստն ամբողջովին խառնակվել է և, հետևապես, փշացել: Թանի որ դրա նախնական շարժիչ ուժերը ամբողջովին մոռացվել են, առաջադեմ նկարիչները գտնում են, որ անհրաժեշտ է վերագնահատել անցյալ դարի արվեստը, այն ուսումնասիրել նոր աչքերով և ամեն ինչ նորից սկսել՝ սկիզբ դարձնելով մանկական պարզությունը: Ամբողջ աշխարհում արվեստը իր՝ այսպես կոչված պարզության մեջ պետք է լինի առաջադիմական և վերացական: Հետևաբար կուրիզմը ոչ թե սկիզբ է առնում

Վարդուշի դիմանկար

Բրաքից և Պիկասոյից, այլ իր գագաթնակետին է հասնում նրանց արվեստում: Պիկասոն այժմեականացրել է կուրիզմը, այն կապելով ուրբանիզացիայի և ներկայիս տեխնոլոգիապես առաջադիմական դարի հետ: Բայց արդյո՞ք այդ տեխնոլոգիան չի չարաշահվում այն իմաստով, որ ոչնչացվել է ամեն մի գայունություն:

* * *

Ո՞րն է տեսական կուրիզմի եռթյունը. խախտել առարկայի ծկը, որ ցույց տրվի տարածության և առարկայի միաձուլումը: Կուրիզմը ենթադրում է, որ տարածությունը ոչ թե դատարկ, այլ կենդանի մի բան է: Երբ առարկան բախվում է որևէ երկտարածական մակերեսի, առարկայի շուրջ գոյացած տարածությունը դառնում է այդ առարկայի մի մասը:

* * *

Ներկա դարի արվեստը կարծես շնչահեղձ է լինում գնահատելի ու հասկանալի քնքշության պակասից: Յենց սա է, որ ես ուզում եմ հաղորդել իմ գործերին...

* * *

Արվեստը չպետք է իշեցնել մասսաների հասկացողության մակարդակին: Մշակութի, արվեստի, կրթության և իմացության իսկական առաջնորդը ենթադրում է, որ

մասսաների ըմբռնողությունը և գիտակցությունը հասնեն գեղագիտական արվեստի բարձրությանը:

* * *

Արվեստի համար էականը ստեղծագործական երևակայությունն է: Արվեստը չի գտնվում ենթագիտակցության մեջ՝ սպասելով հայտնաբերվելու, ինչպես հանքանյութը հանքում: Արվեստը պետք է ստեղծվի նախնական գիտելիքներից և փորձի ու գայական դիտողականության որակական հանրագումարից:

* * *

Ինչ նկարելը կարևոր է, որքան՝ ինչպես նկարելը: Մեծ արվեստը մեծ թեմաներ է պարունակում: Ի՞նչ նկատի ունեմ «մեծ» ասելով: Ոչ թագավորներ, հարուստ մարդիկ և հոգևորականներ, ոչ էլ հայտնի քաղաքական սրիկաներ: Ես նկատի ունեմ մարդու սերը, բնուրյան սերը, գեղեցկության սերը հանուն մարդու բարեկեցության:

* * *

Ինձ միշտ էլ գայթակղել է արվեստի համապարփակությունը: Ուզում եմ ասել, որ երբեմն նկատելով որևէ միտք կամ գաղափար՝ ես, կարծես թե, նոյնը առաջին անգամ տեսնում եմ որևէ անտիկ գործում: Օրինակ, ինչպես մեր հին հայերի արվեստում: Նման անբացատրելի երևույթներից ես գալիս եմ այն եզրակացության, որ արվեստում կարելի է հանդիպել որոշակի նմանությունների, անկախ այն բանից, թե աշխարհի որ մասում է այն ստեղծվել... ես կարծում եմ, թե արվեստի մեջ առաջընթացի համար որքան կարևոր է ավանդույթը: Երբ տեսնում եմ հայկական արվեստի որևէ հին գործ, զգում եմ, որ դրա մի մասնիկն եմ: Որքա՞ն տարօրինակ է: Թվում է, թե այդ

անտիկ նկարիչները զգացել ու մտածել են այն, ինչ ես եմ զգացել ու մտածել: Մինչդեռ երկուսս էլ մտածել ու զգացել ենք միանման՝ միմյանցից բոլորովին անկախ... Տարօրինակ է, որ հազարամյակների հեռավորությունը առաջացնում է նույնատիպ ապրումներ:

* * *

Ինձ թվում է, որ նկարներն ունեն մի քանի բնութագրումներ: Մեկը դեկորացիան է, որի նպատակը կյանքի գորշությունը վերացնելն է: Միապաղադ միջավայրը պահանջում է որոշակի դեկորացիա կամ զարդանկար, որպեսզի մեղմացնի տափակ շրջապատը: Այնքան տձև մի պնակ, որ դեկորացիա է պահանջում, որպեսզի թերությունները

1920-1930-ական թվականներ

քողարկվեն: Դեկորացիան փթթում է արվեստի բացակայության պայմաններում: Ծաղկում է այնտեղ, որտեղ արվեստ գոյություն չունի: Այն փորձում է ստեղծել խորության պատրանք, որտեղ իրականում մակերեսայնություն է: Եվ հեռանում ես սոված, այնինչ կերակոր էիր ակնկալում:

Միան շատ մոտ է նեկ այլ տեսակ՝ զվարճությունը: Սա նկարազարդումն է կամ պատկերազարդումը: Այն չի պահանջում որևէ նախնական պատրաստվածություն դիտողի կողմից: Ցանկացած մարդ կարող է հասկանալ այն, որովհետև այնքան քիչ բան կա հասկանալու: Այն չի լարում միտքը, չի մերսում դիտողի ինտելեկտը: Դա այն է, ինչ մարդկանց մեծ մասը, որոնք անիրազեկ են գեղագիտական արվեստին, սիամամբ արվեստ են համարում: Պարզապես տեսնում ես, այդ պահին արձագանքում, հետո չես կարողանում հիշել, թե որևէ բան ես զգացել: Քանզի իրականում ոչինչ էլ չի եղել զգալու: Այն միայն աչքն է գրավում, այնինչ, ին կարծիքով, իսկական արվեստը պետք է գրավի նաև միտքը:

* * *

Մեկ այլ տեսակ է գործնական կամ գործառական նկարչությունը: Ըստ իս, այն երկու շարժառիթ ունի: Մեկը կոմերցիոն պատկերազարդումն է, որը միտված է կոմերցիոն նպատակների համար, ինչպես, օրինակ գլուխղր: Մյուսը քաղաքական շարժառիթ ունի, ինչպես, օրինակ սոցիալական ռեալիզմը: Ես չեմ հակադրվում սոցիալական ռեալիզմի խնդիրներին, քանի որ կարծում եմ, որ մարդկանց վիճակը պետք է բարելավել, և որ այս տիպի արվեստը դրդում է նրանց՝ օգնելու իրենց եղբայրակցներին: Ավելի շատ արտադրել, ավելի շատ աշխատել, ավելի շատ սովորել և այսպիսով օգնել իրենց հասարակու-

թյանը և երկրին: Բայց ես չեմ ընդունում այն տեսակետը, թե այս գործերը, ինչպես որ կան այժմ, գեղագիտական արժեք են ներկայացնում: Այս առիթով բանավիճել եմ այլ նկարիչների հետ Նյու Յորքում: Ես դեմ չեմ սոցիալական ռեալիզմին և այն գերադասում եմ կոմերցիոն նկարագրումից: Բայց դրա գոյությունը չպետք է լինի իսկական արվեստի հաշվին: Այսինքն, ես կարծում եմ, որ երկուսն էլ գոյություն ունենալու իրավունք ունեն և չպետք է փորձեն բացառել

միմյանց, որովհետև, ըստ իս, դրանք երկու տարբեր բնագավառներ են:

* * *

Գեղագիտական կամ իսկական արվեստն այն է, որ խորություն և զգացմունք ունի:

* * *

Իսկական արվեստը պետք է խթանի մարդու ամենամեծ սեփականությունը՝ միտքը, և պետք է օգնի նրան՝ հասկանալու ինքն իրեն: Իսկական նկարիչը նա է, ով ավելի լավ է հասկանում մարդուն, քան թե մարդը կարող է հասկանալ ինքն իրեն:

* * *

Զեր տվյալ ժամանակի լեզուն է, և դա է, որ անընդհատ պետք է փնտրել: Շատ զգացմունքներ ու զգացումներ

ժամանակ չեն ճանաչում: Ի՞նչ է նկարիչը, եթե ոչ՝ մի ստեղծող, որը ցանկանում է ուրիշների հետ բաժանել իր զգացումներն ու մտքերը:

* * *

Նկարչության մեջ ձևի պատկերումը պետք է լինի որոշակի, պարզ և ամբողջական: Բոլոր տարրերը պետք է իրենց տեղում լինեն: Եվ սա՝ ի հակադրություն այն զործերի, որոնք ընթերցվում են որպես պատմվածք, և, հետևաբար, չունեն պատկերման միջոցների օարգացում և մեղեդայնություն: Շրջանակ՝ առանց կտավի:

* * *

Ասում են, թե արվեստը հավերժական է, թե այն երբեք չի փոխվում: Դիմարություն: Արվեստը փոփոխվում է: Մարդն է փոխում: Մարդը վերափոխում է աշխարհը և դրա հետ միասին՝ նաև իրեն ու արվեստը: Սա իմ իհմնական տեսակետն է: Կարծում եմ, որ դա օբյեկտիվ ճշմարտություն է, և ոչ սոսկ իմ սուբյեկտիվ մոտեցումը...

* * *

Արվեստն ավելին է, քան սոսկ խրոնիկան: Այն պետք է արտացոլի բանականությունն ու զգացմունքը, քանի որ ամեն մեկը, նույնիսկ ծախոտ նկարիչներն ու նկարազարդողները կարող են պատկերել իրականությունը: Ոչ թե տեսողական դիտումները, այլ մտքի անսահման փայլատակումներն են, որ բացում են ճշմարտության դուռը: Նկարչին է քողոված կռելու նոր մետաղը, վերածնելու իր դարավոր կոչումը՝ որպես մեկնիչ, բայց ոչ երբեք կյանքի գաղտնիքներն արձանագրող:

* * *

Իմ արվեստը ածի արվեստ է, որտեղ Հայաստանի

ձևերը, հարթությունները, ուրվագծերը, հուշերը ծիլ են արձակում, շնչում, տարածվում, սեղմվում ու բազմապատկում են և այդպիսով ստեղծում հետազոտության նոր ուղիներ: Անցյալը, միտքը, ներկան գեղագիտորեն կենդանի են ու ճիշվորված և քանի որ նրանք չեն կարող կանգ առնել, ապա անլուծելի ու անբաժանելի են ապագայից և ձգվում են դեպի անսահմանություն:

* * *

...Հայկական իմ փորձը գիտակցականությունս հասցրել է զգացնունքի ավելի բարձր զգայնության և ենթակարգման ավելի բարձր աստիճանի: Ինձ բացահայտելով, ես օգնում եմ մարդկանց ինքնարբացահայտմանը: Արվեստագետը պետք է տեսնի, զգա և հասկանա այն, ինչ ուրիշները նայում են, բայց չեն տեսնում:

* * *

Արվեստը պետք է պահպանի կառուցվածքն ու պլաստիկությունը, հակառակ դեպքում այն կիավասարեցվի մի անգիտակցական խաղի, որը ամեն ոք կարող է խաղալ անկախ որակավորումից և որակից: Արվեստը կարող է հրաշալի մնալ, եթե թերևանտությունը չի տիրում նրան:

* * *

Նկարչությունը աստվածային բան է: Պետք է ամբողջությամբ տրվես նրան, խառնես քո կյանքին, լցնես քո շնչով և կյանքիդ մի մասը նվիրես դրան: Երբ կասկած կամ վախ չունես, այնքան ինքնավստահ ես դառնում, որ սխալներ ես գործում, որովհետև չափից ավելի վստահ ես և լրացուցիչ ջանք չես գործադրում: Յուրաքանչյուր նկարիչ պետք է ավանդույթ ունենա: Առանց ավանդույթի չկա արվեստ: Ավանդույթը ինարավորություն է տալիս նոր

Խնդիրներին ձեռնամուխ լինել հեղինակությամբ, ամուր հիմքով:

* * *

Ինչպես որ չեմ ընդունում անարխիան քաղաքականության մեջ, այնպես էլ չեմ ընդունում այն արվեստում: Արվեստը պետք է ունենա որոշակի մի կառուցվածք, ներքին մի թել: Բացարձակ անարխիան անմարդկային է, որովհետև այն անասնական է և ոչ բանական: Ինձ համար արվեստը մտքի չափանիշ է: Արվեստում չի կարող անարխիա լինել: Եթե կա, ապա այն արվեստ չէ: Անարխիան բխում է բացարձակ ցինհաճմից: Մեծ արվեստը հենվում է գիտակցականությանը: Այլապես ամեն բան առանց խտրականության կարող է համարվել արվեստի գործ... Արվեստում չկա հավասարություն, կա միայն գերազանցություն: Կա Լավ արվեստ և կա վատ արվեստ:

* * *

Արվեստը մշակույթի հյութն է: Այն կերպափոխում է անալի անհրաժեշտությունը քիմքին հաճելի գեղեցկության: Դետևապես, արվեստը ոչ թե գործնական անհրաժեշտություն է, այլ՝ գեղագիտական անհրաժեշտություն, բան, որ որակ է տալիս կյանքին:

* * *

Բարձր գեղարվեստն այն է, որ անմիջականորեն արձագանքում է կյանքի բարդ երևույթներին և օգնում նարդուն ավելի լավ հասկանալու այդ երևույթները։ Այդ իսկ պատճառով էլ պրիմիտիվիստների արվեստը ես մեծ արվեստ չեմ համարում, թեև որա փոխարեն այն հետաքրքիր է։ Ինձ համար մեծ արվեստը սերում է բարդությունից, հակադիր ու նոր գաղափարների բախումից։ Պրիմիտիվիզմը մի շարք եական հարցեր է լուսել, բայց ին կարծիքով, բարձր արվեստի մեջ ամենագլխավորը միտքն է։ Մեծ արվեստի մասշտաբով վերցրած՝ պրիմիտիվիզմը ամբողջությամբ հետադիմական չէ։ Նկարիչը չի կարող խուսափել բնությունից, բայց նրա վերադարձը դեպի այն չպետք է հանգեցնի պրիմիտիվիզմի։

* * *

Նկարիչը և իր մայորը, 1926-1936թ.

Պրիմիտիվիզմը յուրացրել է որոշակի հիմնահարցեր, բայց քանի որ ես միտքն եմ գնահատում որ պես մեծ արվեստի առանցք, ապա քննադատում եմ այն, որովհետև պրիմիտիվ արվեստի միտքը ետ է մնում զարգացած հասարակությունների արվեստից ազգամիջյան շփումների բացակայության և մեկուսացման պատճառով։ Զարգացած հասարակություն

ասելով՝ նկատի ունեմ մի հասարակություն, որ գիտության և մշակույթի բնագավառներում նվաճել է ուղիներ, ուր մարդը դեռևս ոտք չի դրել, դրանով իսկ միտքը ուղղելով դեպի անհայտը:

* * *

Պրիմիտիվ արվեստը գլխավորապես ծնվում է մենությունից, իսկ մենությունը չի կարող գեղարվեստ կամ բարձր արվեստ ստեղծել, որովհետև չունի համապարփակ փորձ:

* * *

Երբ ես խոսում եմ իմ արվեստի վրա Յայաստանի ունեցած մեծ ազդեցության մասին, ոմանք այն սխալմանք շովինիզմ են կոչում: Դա բնավ էլ շովինիզմ չէ: Բացատրեմ, թե ինչու: Ինձ թվում է, թե ես ավելի շատ եմ զգացել ու վերապրել, քան իմ բոլոր նկարիչ ընկերները: Սակայն դա չէ պատճառը, որ ես ավելի շատ բան գիտեմ: Բայց դա օգնում է ինձ արձագանքելու ավելի շատ երևույթների, որոնք նրանք անմիջականորեն չեն կարող նկատել: Որպես Վանի հայեր, մենք ապրել ու զգացել ենք մեր ժողովոյի արյունը ջարդն ու եղեռնը, մեր մահվան երգը, մեր աչքերի առջև ընկերների ու հարազատների մահը արյունահեղ մարտերում, իմ

«Ամփոփում», 1947թ.

ձեռքերի վրա մայրիկի սովանահ լինելը... սիրտս նվազում է այս ամենը վերիշելիս անգամ: Մենք հաղորդակից ենք եղել մարդկության ինչպես չարաղետ գաղտնիքներին, այնպես էլ փառավոր նվաճումներին:

* * *

Մեծ արվեստը, ինչպես և նրա նախորդ ձեռք բերած փորձը, պետք է ունենան միտք և իրականության տարբեր կողմերը միավորելու ունակություն: Ունանք նայում են և վերապրած չլինելով այդ ամենը՝ չեն կարողանում ըմբռնել այդ բարդությունը: Արդյոք պե՞տք է գեղարվեստն իջեցվի այն աստիճանի, որպեսզի նրանք կարողանան հասկանալ այն: Ավելի լավ կլինի, եթե իրենք բարձրանան՝ հասկանալու այդ արվեստը: Բարդությունը շնչահեղձ է լինում, եթք այն իջեցվում է հասարակ ամբոխի նակարդակին...

* * *

Միտքը նկարչի սաղմն է, երազներից ծնվում են նրա վրձնի հարվածները: Եվ մինչ աչքս գործում է, ուղեղս՝ հսկում, ես արվեստի միջոցով հաղորդում եմ իմ ամենաանձնական ընկալումներն ու աշխարհայացքը: Փորձելով հեռանալ սովորականից և հայտնից՝ ես ստեղծում եմ մի ներքին անսահմանություն: Ես փորձում եմ սահմանափակի շրջանակներում ստեղծել անսահմանը

* * *

Գծանկարչությունն արվեստի հիմքն է: Վատ նկարիչը չի կարող գծանկարել, բայց լավ գծանկարիչը միշտ էլ կարող է նկարել: Գծանկարչության միջոցով նկարիչը կարողանում է տիրապետել իր ձեռքին ու գծին: Այն նկարչի մոտ զարգացնում է գծի և վրձնախազի հստակություն: Սա է գլուխգործոց ստեղծելու ուղին:

* * *

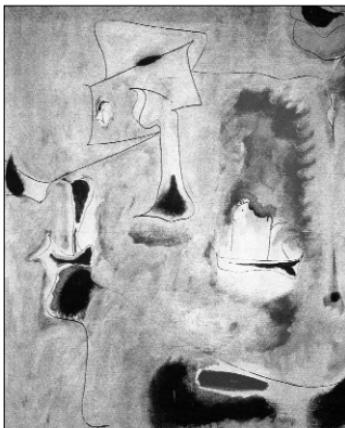
Մարդ սիրում է այն, ինչ հասկանում է: Արդյոք հետաքրքիր և ուսանելի չէ՞ր լինի սիրել նաև այն, ինչ չես հասկանում:

* * *

Յայաստանի արվեստը միշտ եղել է խորանալու արվեստ: Մենք խորն ենք զգում, երբեմն այնքան խորը, որ դառնում ենք տիտուր ու մելամաղձոտ: Բայց խորանալու արվեստը պահպանում է, որովհետև այն փնտրում ու որոնում է, և նպատակը զվարճանքը չէ, այլ՝ իմացությունը: Իմացությունը կարող է վճասել հապճեպության համատեքստում, բայց փորձով կանոնավորված իմացությունը մարդու համար իսկական ուրախություն կարող է դառնալ: Եռթյան մեջ թափանցողների համար ամենակարևորը միտքն է և նրա կատարելագործումը:

* * *

Յայաստանի ոգեկոչումն է, որ առաջնորդում է իմ նկարը, որը սակայն, ամերիկացիները դժվարությամբ են հասկանում... Մայրիկի հայկական աչքերը նրանք անվանում են պիկասոյական, հայկական տիբրությունը՝ բյուզանդական ու ռուսական: Եվ երբ ես ուղղում եմ նրանց և

«Ածխացած սիրելի», 1946թ.

ասում. «Ոչ, սիրելի պարոններ, դուք սխալվում եք, դրանք հայկական աչքեր են», ապա նրանք տարօրինակ ձևով վրաս են նայում և ասում, որ դա պարզապես «փոքր ազգի շովինիզմի» արտահայտություն է: Եթե ուղղես նրանց, ապա դատապարտվում ես նրանց կողմից: Մեր աչքերը: Մեր հայկական աչքերը ավելի շուտ են խոսում, քան շուրջերը, և դեռ շարունակում են խոսել, երբ շուրջերն արդեն դադարել են խոսելուց:

* * *

Դայաստանի բնությունը ներկերի մի անսպառ պարկում է: Բավական է մի անգամ վրձինդ թաթախես նրա մեջ, և այն կպարի գույների նվազից:

* * *

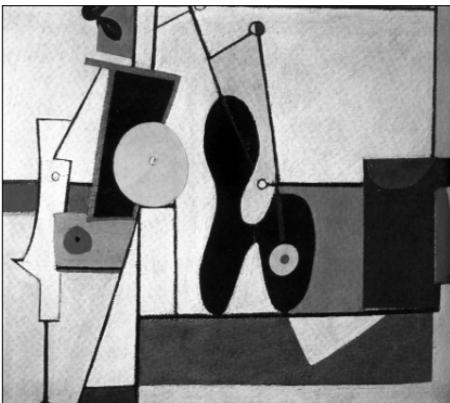
Ես տենչում եմ, որ իմ նկարները, երբ թվում է, թե նրանք ամենդան են, հանկարծ արձագանքեն ինձ, տենչում եմ այն պահը, երբ նկարս շնչահեղձ է լինում օդի ցանկությունից և այրվում հաղորդակցվելու կրծից: Կյանքի բարախման տառապալից այդ վայրկյանը ազդարարում է նրա ավարտվածությունը: Ես վայր եմ դնում վրձինս: Կատարելություն:

* * *

Չեմ կարծում, թե կա բացարձակ սկզբնական արվեստ՝ այդ բարի իսկական իմաստով: Ամեն մեկը սերում է իր սեփական կուլտուրայի կուտակած փորձից և այն ամենից, ինչ հետազոտել է: Արվեստը միջավայրով պայմանավորված, միանգամայն անճնական, բանաստեղծական պատկեր է կամ վերարտադրություն:

* * *

Մենք մեր հայրենիքի մի մասն ենք՝ չարաղետ փորիկներից շպրտված հեռու... Ես մեր հայրենիքն եմ երազում, և կարծես հայկական դարավոր մի ոգի շարժում է ձեռքս՝ մեր հայրենիքից հեռու ստեղծելու խորդոմի պարտեզների, ցորենի դաշտերի ու բանջարանոցների ուրբապատկերները։ Մեր գեղեցիկ Յայաստանը, որը մենք կորցրինք, և որը ես կվերագտնեմ իմ արվեստում։ Յայկական ոգին է միշտ խոսում իմ նկարներում։ Ամբողջ աշխարհի համար ես իմ վրձնով կվերածնեմ Յայաստանը, ու երբ մենք, ինչպես բոլորը, փոշի դառնանք, մարդիկ կասեն։ «Յայոց լեռների որդի՝ նա իր համեստ ավանդը ներդրեց համաշխարհային մշակույթի զարգացման գործում»։

«Գիշեր, գաղտմահ, հայրենադուրյուն», 1932թ.

* * *

Ես նկարում եմ հայկական գութանները, որոնցով վարում էինք Աղոյանների դաշտերը... Չես կարող պատկերացնել ձևերի այն հարստությունը, որն ունի հայկական գութանը ... Գութանը պետք է լինի խորգումուն իսկական գերեզմանաբարություն։ Ես գգում եմ մեր այգու ծիրանների տաք

բույրը, և նրանք իմ մեջ արթնացնում են անցյալի հուշը: Իսկ երգերը, հայ ժողովրդի, մեր տառապած ժողովրդի հինավուրց երգերը... Դենց սա էլ ես նկարում եմ... Որքան ձևեր, որքան ուրվագծեր ու գաղափարներ, մի իսկական գաղտնի գանձարան, որ ստեղծագործական անսպառ աղբյուր կարող է ծառայել:

* * *

Մի՞թե իրաշք չէ, որ Յայաստանն ունենալով այդպիսի գեղեցկություն, տվել է այդքան շատ նկարիչներ... Զարմանալին այն է, որ նրանց չեն ճանաչում մեր հայրենիքի սահմաններից դուրս: Թորոս Ռոսլինը, ինքնին վերածնունդն է: Ինչպիսի թռիչք և ուժ է պարունակում այդ մարդը: Ինձ համար նա ամենախոշոր նկարիչն է, ում պարզել է աշխարհը մինչև 20-րդ դարը, և միայն կուրիզմը կարողացավ գերազանցել տարածականության նրա ընկալումը... Ես խոնարհվում եմ մեր Թորոսի առջև, ես սիրում եմ այդ մարդուն:

Ինձ դուր են գալիս նաև Պիծակի գործերը: Ինչ վերաբերվում է վերջինիս, ապա կարծում եմ, որ չափազանց մեծ է նրա դերը, թերևս մի փոքր զիջելով Ռոսլինին: Նրա գիծը գերազանց է: Ես գուցե, կգերադասեի ավելի մեղմ գույներ, բայց դա, իհարկե, նկարչի անձնական ճաշակի հարց է: Մեր Սարգիսը փայլ ունի...

* * *

Դիմանկարչության մեջ էականը աչքերն են՝ հաղորդակցման գլխավոր միջոցը նկարչի և դիտողի միջև:

* * *

Սյուրռեալիզմը հակաէսթետիկական, կատարելությունը կասկածի ենթակող, ժամանակակից արվեստին հակադրվող, դիմակի տակ թաքնված ակադեմիական արվեստ է: Ազատության նրանց կոչը, իրականում սահմանափակ է՝ ոչ կայուն լինելու պատճառով: Սյուրռեալիզմի հետևողների համար արվեստի ավանդույթն ու որակը գրեթե ոչինչ չարժեն:

Նրանք հարրած են հոգեկան տարերայնությամբ ու անբացատրելի երազներով: Այս սյուրռեալիստները: Այս մարդիկ միայն ինչ-որ չափով են հետաքրքրական: Ես և նրանք ոչ մի ընդհանուր բան չունենք, որովհետև կյանքի նկատմամբ նրանց ունեցած հայացքները արմատապես տարբերվում են իմից, և, բնականաբար, մենք հակադիր դիրքերում ենք: Նրանց գաղափարները բավականին տարօրինակ են և ինչ որ տեղ թերևամիտ: Իրականում նրանք այնքան էլ անկեղծ չեն նկարչության մեջ, ինչպես ես կուգեի, որ նկարիչը լիներ: Արվեստը միշտ էլ պետք է անկեղծ մնա: Այդ թերևս նրանից է, որ ես հայ եմ, իսկ նրանք՝ ոչ: Արվեստը պետք է լինի լուրջ և ոչ թե՝ ծաղր ու կատակերգություն: Երբեք չես ծիծաղի այն բանի վրա, ինչ սիրում ես: Արվեստը երբեք չի կարող խաղ լինել: Ինչքանով ես հաս-

կանում եմ, նրանք կարծում են, թե դա խաղ է, իսկ իրենք՝ խաղացողներ: Արվեստը պետք է պահպանի իր ձևն ու ալաստիկությունը, հակառակ դեպքում այն կհավասարեցվի մի անգիտակցական խաղի, որը ամեն որ կարող է խաղալ, առանց անձնական վկայականի ու որակի: Արվեստը հրաշալի է, եթե թերամտությունը չի պղտորում այն: Կարևորը ոչ թե նոր նյութն է, այլ ժամանակակից լեզվի ունիվերսալիաների պատկերման նոր ուղիները: Նորույթի աստվածացունք, որը ճշդիմ բիզնեսմենների պահպանիչ ակնոցն է, կարող է արվեստը գրկել այդքան դժվարությամբ ձեռք բերված նրա էսթետիզմից: Արվեստի ավանդույթը գեղեցկության ու ոգեշնչման այն հրաշալի խմբապարն է, որում ինչպես մեր Վանի պարերում, բոլոր դարերը ձեռք ձեռքի տված՝

մեզ են հրամցնում իրենց ձեռք բերած նվաճումները: Սակայն այդ նվաճումները կարժեզրկվեն, եթե պոկվեն դարերն իրար կապող օղակները: Ահա ինչու ես կարծում եմ, որ ավանդույթը, այսինքն՝ անցյալն ու ներկան իրար կապող դարերը չափազանց կարևոր են արվեստի համար: Մենակատարը կարող է հանդես գալ միայն խմբապարին մասնակցելուց հետո:

* * *

Վերացականությունը մարդու ստեղծագործական երևակայության ամենագլխավոր գործոնն է:

Մարդկային աչքը հեշտությամբ ընկալում է շոշափելին: Սակայն ընկալելով այդ, մարդկային աչքը սահմանափակվում է միայն ֆիզիկական տեսողությամբ: Եվ մարդկային միտքը լճացում կապրի, եթե չունենա ստեղծագործական երևակայություն և բավարարվի սուսկ ֆիզիկական տեսողությամբ:

Վերացականությունն օգնում է մարդուն նտովի տեսնել այն, ինչ չի կարող տեսնել աչքը: Օրինակ, քանդակագործը կարող է նայել փայտին, և եթե դա իրեն հարկավոր փայտի կտոր է, նա նտովի կարող է պատկերել այն գործանը, որ պետք է պատրաստի: Ննանապես իմ առջև կարող են դրված լինել նաքուր կտավը, յուղամերկի պարկուճներն ու վրձինները: Դրանք սահմանափակ են այն ինաստով, որ ճշտորեն սահմանված են, բայց ստեղծագործական իմ երևակայությամբ ես կարող եմ տեսնել այն նկարը, որ պետք է նկարեմ և կամ առնվազն այն նյութը, որից պետք է ստեղծվի նկարս: Այլ խոսքով, ուզում եմ ասել, որ բնությունը սահմանափակ է և որպես այդպիսին սահմանափակում է մարդու իմացությունը: Վերացականությունն օգնում

է մարդուն ճեղքել սահմանափակ գիծը և մուտք գործել անսահմանության ոլորտը: Վերացականությունը, որը մարդու մտքի ունակությունն է՝ կրահելու անշոշափելին, ստեղծելու մտածական նոր ձևեր՝ նախկինում հաստատված տարրերից, հենց այն է, ինչ մեզ բաժանում է կենդանական ու անվեճառա աշխարհից: Երբ մարդ նվաճում է նախկին անհայտն ու անսահմանը, ապա դրանք արդեն դառնում են սահմանափակ, և որպեսզի արվեստն անընդհատ զարգանա, պետք է նոր անսահմանություններ ստեղծել:

Վերացական արվեստը օգնում է մարդուն ընկալելու տեսանելիից այն կողմ ընկածը՝ անջատելու անսահմանը սահմանափակից: Դա մտքի ազատագրումն է: Դա անհայտ տարածությունների որոնումն է: Մարդը ընդվզում է սահմանափակի դեմ, սակայն իրականում դեմառդեն հանդիպելով անսահմանին, ծգտում է նվաճել այն ու դարձնել հասկանալի: Այլ խոսքով, մարդը փորձում է բոլոր անսահմանները դարձնել սահմանափակ և հասկանալ այն, ինչ դեռևս չի հասկացել: Այսպիսով, ես ջանում ու ծգտում եմ հետազոտել անհայտը, որ ճանաչեմ այն և նախկին սահմանափակը հաղթահարելու միջոցով իմ ստեղծած անսահմանները դարձնեմ սահմանափակ:

Անսահմանը չունի տարածություն: Հայաստանի գեղեցիկ ծիրանը իր չափսերով սահմանափակ է: Բայց եթե համտես անես այն, եթե այն ճեղքես և ուսումնասիրես, ապա կհասնես անսահմանին: Նետևաբար, երբ ես խոսում եմ անսահմանի ու անսահմանափակի մասին, նկատի չունեմ միայն տարածությունը, և ոչ էլ չափսերն եմ ընդունում որպես սահմանափակի չափանիշ: Փորձելով Հայաստանի ծիրանը, մարդու միտքը պեղում է դրա անսահման հատկություններն ու գաղտնիքները: Սա վերացական մտքի

Աերունակության փառավոր պահն է: Յայկական փորձն ու քաղաքակրությունը լի են վերացականությամբ: Բարեթախտաբար, դա մեզ ընձեռում է անսահմանների մի երկար շղթայի ուսումնասիրության հնարավորություն: Շոշափելի Յայաստանը լի է ներքին անսահմաններով, այնպես որ չափազանց անշոշափելի են նրա հուշերն ու դրանցից ծնված ինտելեկտուալ գաղափարները:

* * *

Ես տեսել եմ Վանում և նրա սահմաններից դուրս գտնվող մեր երկրի քանդակները և շոշափել եմ դրանք մատներով ու սրտով, և

«Ծանոթություն», 1947թ.

սիրտս սուր ցավ է զգացել: Մեր նախնիների կերտած արձանները, ցածրաքանդակները, նրագեղության առեղջվածային մի կենսունակություն ունեն: Իմ սեփական կենսափորձով ես զգացել եմ այն, ինչ նրանք են զգացել, տեսել եմ այն, ինչ նրանք են տեսել, որովհետև անկախ ժամանակի տարրերությունից նրանց և իմ դիմանկարներում կամիսնույն կենսահյութը, թեև ինքնաբերաբար, ֆի-

զիկական առումով, կատարելագործել եմ իմը: Յամառ մի աշխարհազգացողություն կա մեր մեջ:

Մեր Վարդ Պատրիկի արվեստը, որը պաշտամունքի և սիրո առարկա էր Խորգոմուն իմ պատանության տարիներին, հիմա էլ պայծառ կանգնած է իմ առջև: Բայց միայն Աղքամարն է, որ մեջս արվեստի նախնական, իսկական սարսուռ է առաջացնում: Ի՞նչ բախտավոր էի, որ ծնվել եմ Յայաստանի արվեստով հագեցած միջավայրում: Մեր համեստ շինական ժողովուրդը պահպանել, թաքցրել է իր Ռշտունյաց իշխանի գերեզմանը, որպես իր մտքի կայծկլտացող աստղը: Ես իմ ձեռքով շոշափել եմ խաչքարի քարեղեն ժանյակները, հայ խստապահանջ արվեստագետների վերացարկված դարավոր այդ գործերը: Նրանցից յուրաքանչյուրը քանդակել է իր սեփական ասելիքը: Բայց, եթե իմ մահվան շեմին հարկ լիներ ընտրել արվեստի այս կերտվածքը, որ ես համարում եմ գլուխգործոց, ես կանգ կառնեի Աղքամարի Վրա: Դա մեր գեղեցկության թագին գետեղված գոհարն է: Ես խոնարիվում եմ նրա առաջ:

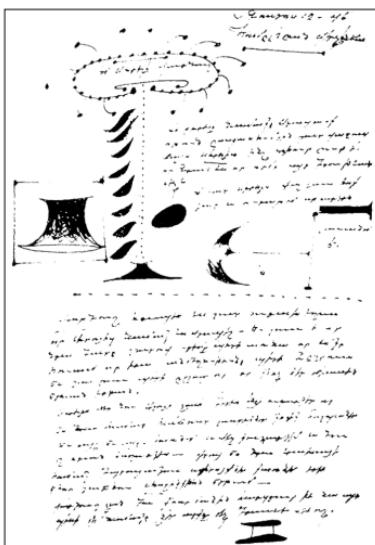
* * *

Թորոս Ոոսլինը առաջինն է, իսկ Ուչելլոն հաջորդ քայլն է: Նրանք են ժամանակակից նկարչության սկզբնավորողները: Նրանք քափանցել են գույնի, տարածքի և ծավալի միասնության գաղտնիքների մեջ: Ես առանձնացնում եմ այս երկու հաճարներին: Մեր Ոոսլինը գերազանցել է իտալացիներին: Եվրոպայի և Ամերիկայի արվեստագետները պետք է ուսումնասիրեն նրան:

Անկասկած է, որ Սեզանը ֆրանսիական արվեստի մեծ ազատարարն է: Նրա նորագեղությունը հասնում է Թորոս Ոոսլինին, և թարմ օդի շնչառությունը, որ մաքրում է ակադեմիական իրապաշտության հեղձուկ օդը: Սեզանը ֆրանսիական արվեստը դրեց համաշխարհային արվեստի ճշմարիտ ուղղու վրա:

* * *

Արվեստը մի լեզու է, որին պետք է տիրապետել նախան նրա հետ հաղորդակցվելը: Այն, ինչ կատարվել է արվեստում, այն ինչ կատարվում է այժմ, նման է մի բառարանի, մի բանաքաղության, որին պետք է ավելացվեն նոր բառեր, նոր գաղափարներ և նոր մտքեր, որպեսզի հնարավոր լինի ավելի լավ հասկանալ ժամանակակից կյանքի նոր գործոնները: Արվեստագետը պետք է ունենա աշխույժ միտք՝ հասկանալու համար արվեստի վրա ազդող նոր ուժերը, արվեստի նոր ճանապարհները: Արվեստը համարեք մի նախադասություն, իսկ արվեստագետին՝ այդ նախադասությունը գրող, ստեղծող մարդ: Արվեստագետը պետք է հասկանա նախադասության ընթացքը, պետք է իմանա, որտեղից սկսել, որտեղ գետելի իր բայերն ու կարևոր խոհերը և որտեղ վերջացնել: Արդ, եթե արվեստը նման է մի նախադասության, կամ պարբերության, ապա արվեստի մեջ էջերը կամ գլուխները նրա բայերն են, որոնք են ննանեցնում են հոսանքի շարժման և կյանքի: Ես ուզում եմ արվեստի այդ բառարանին ավելացնել նոր բառեր: Իմ ավելացրած բառերը կամ գլուխները միթե՞ չեն կարող օգնել նոր լուսամուտներ բացելու դեպի անհունը, օգնել ուրիշներին ավելի լավ հասկանալ արվեստը:

Նկարչի ծեռագիրը նամակ Վարդալին

ԱՐԾԻԼ ԳՈՐԿՈՒ ՄԱՍԻՆ

Գորկին այնպիսի մեծություն է, ինչպիսին Ռեմբրանդտն ու Վելասկեզն են:

Նրա գործերի մեջ առկա են այն նույն տարերքը և ուժը,որ տեսնում ենք մեծերի մոտ... Նա կարողացավ հասնել համաշխարհային մշակույթի վարպետներին և հավերժ կապոի նրանց հետ:

ՄԻՆԱՍ ԱՎԵՏԻՆՅԱՆ

* * *

Նա շատ առաջադեմ էր իր ժամանակին հասկացվելու համար: Ես հաստատ կարող եմ ասել, որ նրա շատ նկարներն ավելի մեծ են քան Պիկասոյի, Մատիսի, Էլ Գրեկոյի նկարները:

ՈՒԽԵՅԱՄ ԴԵ ԿՈՒՆԻՆԳ

Նկարիչ

* * *

Նրա նկարչությունը և անձը այնպիսի ազդեցություն ունեն, ինչպիսին ունենում են հանճարները:

**ԵԹԵԼ ԾՎԱԲԱՔԵՐ
Նկարչուիի Գորկի-Աղոյանի աշակերտուիի**

* * *

... Գորկին իր տիեզերքն է նկարել և առաջինն էր, որ առաջ անցավ՝ ստվերելով մեծ համբավ ունեցող նկարիչներին, նաեւ Փոլլորդին:

Նրա շատ նկարներ ինքնքինսագրություններ են:

**ԱԼԱՆ ՍԹՈՂԻՆ
Նկարիչ**

* * *

Որպես Պրոմեթևս նա գողացավ վերացապաշտության կրակը և հանձնեց ամերիկյան նկարիչների սերունդներին: Նա մարդ էր,որի նվիրումը արվեստին հնարավոր չէր գերազանցել...

**ԲԱԼՔՈՄՔ ԳՐԻՆ
ՆԿԱՐԻՑ**

* * *

Սա կովկասյան ոգին է, որ զգալ տվեց ամերիկյան իր ուժը... Այս օտարականը, որ նոր է հագեցրել իր սովուն ու ծարավը, ամեն ինչի պատրաստ է և ընդունակ արվեստում:

**ՔԱՅԱԼԵՐ
ՔԱՅԱԴԱՏ**

* * *

Անառարկելիորեն նյու Յորքում երթևից ստեղծագործած ամենից տաղանդավոր արվեստագետներից մեկն է:

ՈՒՐԵՐ ՀՅՈՒԶԱԾՆ

* * *

Գորկին մեկն է ամերիկյան սակավաբիվ նկարիչներից, որի գործերն ավելին են, քան ազգային արժեքը

**ԿԼԻՄԵՆՏ ԳՐԻՆԲԵՐԳ
ՔԱՅԱԳԱՏ**

* * *

Մշակույթը խորհրդանշաններ օգտագործելու իմացությունն է, և սա առաջին հերթին վերաբերում է Գորկուն: Գորկին անիծված էր մեծ ճաշակով: Կյանքը դժվար էր, բայց Գորկին միշտ բարձր էր:

**ԶՈՆ ԳՐԵԳԵՄ
ՆԿԱՐԻՑ**

* * *

Նրա անձնական ողբերգությունը մեզ չէր վերաբերի,
եթե դա չլիներ ողբերգություն ամերիկյան արվեստի
համար...

ԶՈՒՏԻԵՆ ԼԵՎԻՆ

քմնադատ և գործարար արվեստի աշխարհում

* * *

Գորկին Միացյալ նահանգների արվեստի պատմության մեջ երրու եղած նկարիչներից ամենամեծն է ու յուրահատուկը...

**ԱՍԴՐԵ ԲՐԵՏՈՆ
բանաստեղծ**

* * *

Խոսքեր չկան, որպեսզի արտահայտենք այն, ին թողեց Գորկին... Դոները, որոնք նա փակեց իր ետևից, բախում են միշտ, նույնիսկ նրա նահից հետո: Բախում են, որովհետեւ չկա մեկը, որ կարողանա բացել...

**Ա. ԶՈՒՏԻԵՆ
քմնադատ**

* * *

Գորկու արվեստի մեջ երևակայության դերը մեծ է ...
Գորկին նյույորքյան դպրոցի մեծագույն դեմքն է:

**ԶԵԶՅՈՒՆ ՊՈԼԼՈՔ
նկարիչ**

* * *

Չարմանալի հնարամտություն ու բեղունություն: Նա ամերիկյան էքսպրեսիոնիզմին տվեց բնական երևակայություն, որն այնքան հազվադեպ է այս երկրում:

**ՀԱՐՈՒԴ ՔԱՐԻԼ
քմնադատ**

* * *

Ո՞վ է լսել հայկական Միքելանջելոի և Վատտոհի նասին:

**ՅԱՐՈՒԵԴ ՌՈՋԵԼՍԲԵՐԳ
արվեստաբան**

* * *

Նա շատ հպարտ և զգայուն մարդ էր, նաև պատվախնդիր: Երբ նրա արվեստանոցում հրովար սկսվեց նա աշխատում էր ներքևում և չէր նկատել, թե ինչպես էր շենքը հայտնվել բոցերի մեջ, և ինչպես այլևս հնարավոր չէր հանգնել: Նա կարող էր փրկել նկարները: Բայց մտածեց, որ եթե հնարավորություն ունի ինչ-որ բան փրկելու, պիտի փրկի այն իրերը, որոնք պատկանում էին տան տիրոջը: Մենակ դա անել հնարավոր չէր: Նա դուրս եկավ այրվող տնից առանց որևէ բան վերձնելու և հեռվում կանգնած նայում էր, թե ինչպես էին այրվում կտավները...

Ես խոնարվում եմ նրա առաջ... Ամեն մարդ ունի իր ոճը: Գորկու ոճը վախսկոտի ոճ չէ: Նա կասկածի տեղիք չի տալիս: Դա մեծ մարդու ոճ է: Գորկին շատ մեծ նկարիչ է: Նա ցերեկվա ամեն ինչ մերկացնող լույսի տակ անսքող լինելու քաջություն ունի: Նա միշտ կպահի միջազգային մակարդակի իր համբավը: Ենշտն ասած, ես չգիտեմ, թե իիմա աշխարհը ինչի է նման և առհասարակ որևէ մակարդակ ունի, թե ոչ, բայց իմ կարծիքը սա է՝ Գորկին բոլորից մեծ է և կարևոր...

**ՄԻԼՏՈՆ ՌԵԶՆԻԿ
բանաստեղծ**

ՅԻՇԱՐԺԱՆ ՏԱՐԵԹՎԵՐ

- 1904** - Ապրիլի 15-ին ծնվել է Վանա լճի ափին գտնվող Խորգոն գյուղում:
- 1908** - Յայրը՝ Սեղրակ Ադոյանը բուրքական բանակում ծառայելուց խուսափելու համար մեկնում է Ամերիկա:
- 1909** - Յաճախում է գյուղի վարժարանը: Մորից՝ Շուշանիկ Մանուկյան-Ադոյանից սովորում է գրաբար:
- 1910** - Ընտանիքով տեղափոխվում են Վան:
- 1914** - Նոյեմբերին սկսվում է բուրքական ռմբակոծումները: Ոստանիկը մասնակցում է ինքնապաշտպանությանը՝ զենք, զինամթերք և ուտելիք է փոխադրում հայ մարտիկներին:
- 1915** - Ոստանիկը, մայրը և երեք քույրերը գաղթականների հետ գալիս են Իգդիր, ապա Եջմիածին, Երևան, որտեղ Ոստանիկը հաճախում է արական դպրոց և աշխատում որպես հյուսն, քանդակագարդող և գրաշար:
- 1916** - Ավագ քույրեր՝ Ազապին և Սաքենիկը մեկնում են հոր մոտ՝ Ամերիկա:
- 1919** - Գաղթի ճանապարհին տասնինգամյա Ոստանիկի ձեռքերին սովից մահանում է մայրը: Ոստանիկն ու քույրը՝ Վարդուշը գնում են Թիֆլիս, այնուհետև՝ Բարթում, ապա Կոստանդնուպոլիս:
- 1920** - Ոստանիկն ու քույրը ուղարկվում են Յունաստան, ապա Ամերիկա: Բնակվում են Վատերբառունում՝ Ազապիի մոտ:
- Սովորում է Գրիմվիչի նկարչական ստուդիայում:
- 1921** - Սեկնում է Փրովիդենս՝ հոր մոտ: Յաճախում է տեղի բարձրագույն-տեխնիկական դպրոցը:

- 1922** - Դասախոսում է Բոստոնի Դիզայնի դպրոցում:
- 1923** - Աշխատում է Բոստոնի Մաթեսիկ թատրոնում:
- 1925** - Չեռք է բերում իր առաջին արվեստանոցը:
Որդեգրում է «Արշիլ Գորկի» մականունը:
- 1926-31** - Դասավանդում է Նյու-Յորքի Սեծ արվեստի Կենտրոնական դպրոցում: Ծանոթանում է ռուս ֆուտուրիստ պոետ և նկարիչ Դավիթ Բուլյուուկի, այնուհետև արստրակու էքսպրեսիոնիզմի մեծերից մեկի Ուիլյամ դե Կունինգի հետ: Կերտում է հայկական դիմանկարների շարք:
- 1930** - Նոր արվեստանոց է ձեռք բերում Նյու Յորքում:
Մասնակցում է Նյու-Յորքի Արդի արվեստի թանգարանի «46 նկարչներ և քանդակագործներ 35 տարեկանից ցած» ցուցահանդեսին:
- 1932** - Վարդուշը ամուսնու՝ Մուրադ Մուրադյանի հետ մեկնում է Խորհրդային Հայաստան:
- 1934** - Ֆիլադելֆիայի «Մելոն» պատկերասրահում բացվում է առաջին անհատական ցուցահանդեսը:
- 1935** - Սկիզբ են առնում 15 նամակներից բաղկացած ուղերձները Ադր Ադյանին՝ նվիրված արվեստի փիլիսոփայության խնդիրներին:
Ֆիլադելֆիայի «Քայեր» պատկերասրահում դասախոսում է արստրակու արվեստ:
- 1935-36** - Ապրում է Վարդուշի, Մուրադի և նրանց որդի Կարլենի հետ:
Նկարազարդում է ամերիկյան Նեվարքի օդանավակայանի սրահների պատերը:
- 1936** - Սկիզբ է առնում Վարդուշին ուղղված շուրջ 100 նամակների շարքը՝ նվիրված Հայաստանին ու արվեստին:
- 1937** - Նյու Յորքի Ժամանակակից արվեստի թանգարանը

- գնում է Խորգոմին նվիրված նկարաշարը:
- 1939** - Նյու-Յորքի «Բոյեր» պատկերասրահում բացվում է նկարչի անհատական ցուցահանդեսը:
- 1941** - Բացվում է անհատական ցուցահանդես Սան Ֆրան-ցիսկոյի Արվեստի թանգարանում:
Դասավանդում է գծանկար և գունանկար Նյու Յոր-քի Մեծ արվեստի Կենտրոնական դպրոցում:
Ամուսնանում է Ազնես Մագրուդերի հետ:
- 1942** - Վարդուշի ամուսինը՝ Մուլադ Մուլադյանը գունա-վոր կինոնկար է նկարահանում Գորկու արվեստա-նոցում:
Ծնվում է ավագ դուստրը՝ Մարոն:
- 1944** - Մտերմանում է սյուրռեալիզմի առաջնորդ Անդրե Բրետոնի հետ:
- 1945** - Ծնվում է Երկրորդ դուստր՝ Նատաշան:
- Անդրե Բրետոնի նախաձեռնությամբ Նյու-Յորքի ժուլիեն Լլիի պատկերասրահում բացվում է նկարչի անհատական ցուցահանդեսը:
- 1946** - Շերմանի արվեստանոցում հրկիզվում են 30-ից ավելի կտավներ:
Ենթարկվում է քաղցկեղի վիրահատության:
Մասնակցում է Նյու-Յորքում բացված «Տասնչորս ամերիկացիներ» և «Ժամանակակից ամերիկյան նկարչություն» խմբային ցուցահանդեսներին:
- 1948** - Հունիսի 25-ին ավտովքարի հետևանքով անդամա-լույծ է դառնում աջ ձեռքը:
Հուլիսին հեռանում է կինը Երկու դուստրերի հետ:
Հուլիսի 21-ին, 44 տարեկան հասակում, անձնա-սպան է լինում Ալլս-ի Կոննեկտիկուտ նահանգի Շեր-ման քաղաքում:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. **Աղոյան Ադր.** Նրա գույները հայրենի անդաստանից էին //Հայրենիքի ծայն.- 1971.- 7 հուլիսի.- էջ 6.
2. **Արգան Զուլին.** [Արշիլ Գորկի] //Բանբեր.- 1994.- 29 հունիսի.- էջ 2.
3. **Արշիլ Գորկի** //Օրեր.- Պրահա.- 2000.- թիվ 11-12.- էջ 17.
4. **Արշիլ Գորկու նամակները** //Հայություն.- 1992.- Ապրիլ.- թիվ 5.
5. **Արշիլ Կորքիի նամակներեն** //Ազդակ.- Պեյրութ.- 1997.- 8 դեկտ.- էջ 5.
6. **Բրետոն Անդրե.** Արշիլ Գորկի //Փակագիծ.- 2004.- 23 ապրիլի.- էջ 8-9.
7. **Գորկի Արշիլ.** «Ես Արարատի զավակն եմ» //Սովետ. Հայաստան.- 1982.- թիվ 5.- էջ 18-19.
8. **Դավթյան Կահագն.** Կարևոր Հայաստանի հոգեկոչումն է... //Սովետ. Հայաստան, 1981.- թիվ 11.- էջ 20-21.
9. **Խաչատրյան Շահեն.** Գույների լեզվով //Սովետ. արվեստ.- 1969.- N 7.- էջ 12-13.
10. **Յուլիս Ռոբերտ.** Աքիլլես գորավարի հաղթանակը Նյու-Յորքի մեջ //Կանչ.- Բեյրութ.- 1981.- 6 հոկտ. էջ 4-5.
11. **Սուրադյան Կառլեն.** «Մի օր ես կվերադառնամ հայրենիք» //Նովյոյ Վրեմյա.- 2000.- 27 մայիսի.- էջ 3.
12. **Նամակներ=Letters /Կազմ. և խմբագր.՝ Ս.Գեղամյան.- Երևան:** Գրաբեր, 2005.- 180 էջ.
13. **Նամակներ քրոջը** //Գարուն.- 1981.- թիվ 5.- էջ 60-70.
14. **Նամակներ քրոջը** //Գարուն.- 1992.- թիվ 3.- էջ 94-95.
15. **Նամակներ քրոջը՝ Վարդուշին** //Համայնապատկեր.- Գլենդել.- 2004.- թիվ 29.- էջ 12-13.
16. **Պետրոսյան Աննա.** Երկխոսություն մենախոսության իրավունքով: [Անվանի մարդկանց ասույթները նվիրված

Արշիլ Գորկու արվեստին] //Գրակ. թերթ, Եր. 1984, 27 ապ-
րիլ, էջ 3.

17. **Պետրոսյան Աննա**. Կարուտների աշխարհը. Արշիլ
Գորկի.- Երևան: Զանգականութիւնը Արշիլ
Կորդիի ստեղծագործութեան մեջ.- Պեյրուք, 1973.- 310 էջ.

18. **Պերեճիքլեան Ալաքսան**. Յայկականութիւնը Արշիլ
Կորդիի ստեղծագործութեան մեջ.- Պեյրուք, 1973.- 310 էջ.

19. **Горки А.** “Для всего мира я кистью возрождаю
Армению”: [Письма А.Горки сестре. Подг. И Карапетян]
//Голос Армении.- 2004.- 3 июня.- с.6.

20. **Горки Аршил**. Письма к сестре. //Лит. Армения-
1994.- N 10-12.- с.146-154.

21. **Горки Аршил**. “Человек не продукт творения, а
творец...”: [Фрагм. писем худож. А.Горки] //Новое вре-
мя.- 2005.- 16 апр.- с.8.

22. **Полевой, В.М.** [Аршил Горки] //Полевой, В.М. Двад-
цатый Век.- М., 1989.- с. 195, 330.

23. **Хачатрян Шаэн**. От Вана до вершин искусства. К 100-
летию Аршила Горки //Голос Армении.- 2004.- 17 февр.

24. **Avedisian, Onnig**. Peintres et sculpteurs Arméniens.-
Gaire, 1959.- p.360-366.

25. **Billeter, Erike**. Arshile Gorky //Armenien alten
Kulturlandschaft.- Bochum, 1995.- s, 389-392; il. 321-331.

24. **Gorky, Arshile**. Paintings by Arshile Gorky from 1929-
1948 Sidney Janis gallery.- New York, 1962.- p. 16.

27. **Gorky, Arshile**. paintings drawings studies: / Album
//By W.C.Seitz.- New York: The museum of odern art, 1962.-
56 p.

28. **Sturt Davis**. Arshil Gorky in the 1930s.: A Personal
Recollection //Magazine of Art.- 1951.- Vol. 44. no. 2, Feb.-
p.56-58

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Կազմողի կողմից	3
Արվեստի դասեր	9
Արշիլ Գորկու մասին	34
Յիշարժան տարեթվեր	38
Օգտագործված գրականության ցանկ	41

ԱՐՎԵՍՏԻ ԴԱՍԵՐ

Մատենաշար

ԳԻՐՔ ԱՌԱՋԻՆ. ԱՐԾԻԼ ԳՈՐԿԻ

Կազմող՝ ՌԻՄԱ ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ

Խմբագիր՝ ԴԱՎԻԹ ՄԱՐԳԱՐՅԱՆ

Սոբագրիչ՝ ՀԱՍՍԻԿ ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ

Համակարգչային շարվածքը՝ ԼԻԼԻԹ ՄԱՐԳԱՐՅԱՆ

Համակարգչային ծևավորումը՝ ՆՈՒՆԵ ՍԱՄՎԵԼՅԱՆ